

אהבה רומנטית בשיעורי ספרות

אביבה זרקה

המאמר בוחן את אופייה של האהבה הרומנטית המתפתחת בין מורים ומרצים לספרות ולתרבות, המלמדים בין היתר על אודות האהבה, לבין תלמידותיהם. הוא מנתח בעיקר שתי יצירות ספרות ישראליות המציגות אהבה מעין זו וקשר המתפתח בין מורה לתלמיד על רקע הוראת הספרות והעיסוק היצירתי במילה ובאהבה. המאמר מראה: א. שההוראה קשורה ביסודה לארוס, בהיותה עוררות לרעיון; ב. שעיסוקן של הדמויות הפועלות בכוח היצירה של המילה יוצר את התשתית לאהבתן ומזין אותה. וזאת בשל כוח הפיתוי שאף טמון בה והדרור האישי שהיא מעוררת; ג. שאהבה זו, כאהבות רומנטיות רבות אחרות, מהדהדת למעשה אהבות קודמות המתוארות בספרות ובתרבות שאחראיות במידה רבה ליצירת מושג האהבה הרומנטית.

1. מבוא

בספרו **אמנות האהבה** הדגיש הפסיכואנליטיקאי והפילוסוף היהודי הנודע אריך פרום כי האהבה היא אמנות שנרכשת ונלמדת, ואיננה זיקה לאדם מיוחד, תחושה נעימה כלפיו שנולדת יום אחד ובדרך נס. בהיותה עמדה, שמתפתחת כפעולה המתאפיינת בסבלנות, התרכזות ודאגה עמוקה לאחר. [...] "ביסוד הגישה שאין מה ללמוד על אהבה היא שבעיית האהבה היא בעיה של **מושג**, לא בעיה של **כושר**" (הדגשות במקור, א"ז), (פרום, 2001, עמ' 10). מה שלפי פרום מבטיח את יכולתנו לאהוב לבסוף את כל בני המין האנושי באשר הוא, אם נפתח את כושר האהבה.

איזה אופי מקבלת האהבה הרומנטית ביחס לדמויות בספרות שמרבות ללמד על אודותיה? כלומר, ביחס לדמויות של מורים ומרצים לספרות ותרבות? מאמר זה מבקש להתמודד עם שאלה זו. לא פחות מכך הוא מבקש לבחון את המקום המיוחד שתופס העיסוק ביצירה הספרותית בהבנייתה של האהבה הזאת.

2. הגדרות לאהבה

דומה שאין ביכולתה של הפסיכואנליזה אלא להסביר מה מתרחש בתוך נפשו של האדם המאוהב בלבד. תהיה זו מציאות מחודשת של אחד ההיבטים המודחקים של ההורה, (ברגמן, 1994, עמ' 302), או תחושה של אינטימיות, תשוקה ומחויבות (סטרנברג, 2003, עמ' 33).

3. השפעת הספרות על יצירת מושג האהבה

הרוצה בהגדרות לאהבה ימצא אותן אפוא בפילוסופיה ובעיקר בספרות. בלעדי הספרות גם ייתכן שמושג האהבה לא היה מבוסס. כך למשל, לא ברור אם בחברות פרימיטיביות שלפני הופעת הכתב, שחיו על הלקט ועל הצייד - ידעו שירי האהבה. ובוודאי ובוודאי שהחיפוש הנואש של מדאם בובארי, גיבורת הרומן המפורסם של גוסטב פלובר, אחר האהבה לא היה מתרחש לולא קראה בספרות הרומנטית (ברגמן, עמ' 21). למעשה, הטענה היא שסיפורי האהבה שנכתבו לכל אורך ההיסטוריה ובכל התרבויות מספקים לא רק בידור ועניין, אלא מעצבים את גישתנו לאהבה ואת תפיסתנו אותה. הם מלמדים אותנו שאנו שוגים באשליות אם אנו סבורים שאנו מתאהבים באורח עצמאי ומתוך בחירה. כשלמעשה אנו מנסים לממש באהבותינו את דגמי האהבה שקראנו וחוננו על ברכיהם בתרבות ובספרות (סטרנברג, עמ' 77-78).

4. אהבה וארוס במעשה החינוכי

אהבה היא רגש בסיסי בעבור בני האדם וראשיתה כבר בקשר האינטימי הנרקם בין התינוק לבין אמו. יחד עם זאת, האהבה הרומנטית דורשת פיתוח והשקעה קוגניטיבית, המתמקדת בבניית אינטימיות ומחויבות בנוסף למשיכה (סטרנברג, 2003), ואם נרצה, "חנינוכנו" הנאות אליה. בשורות הבאות נעמוד על הקשר בין רגש האהבה לבין המעשה החינוכי. מצד אחד, נכיר בהיות רגש האהבה גם כושר נלמד. ומצד אחר - בעובדה שכדי ללמד צריך לאהוב.

5. מילים ככלי פדגוגי וארוטי

ארוס פדגוגוס

"קודם ללקק לך את הלב של השפה העליונה. לאט, כמו למשח שפתון: פעם לימין ופעם לשמאל מהנקודה שממנה נפרשות למרומים הכנפיים. משם אל שיפולי האירוניה במורד הקו המרסן את צחוקך הילדותי המתנקז אל הזוויות הרוטטות כחטמי שפנים מרוב סתירות. אחרי זה אתן לך לדבר את מילות המידאס שלך לתוך המיקרופון מעל לבמה. /אחה תדבר ואני רק אביט ואביט. אשלח את פלצוריי הקטנים

מתוך נקודת מוצא זו מילים יכולות לעורר אהבה בזרימתן החופשית, משמתאפשרת הזרימה הזאת למעשה. מובן כזה מעניקים למילה שני רומנים ישראליים המתארים יחסי אהבה הנרקמים בין מרצה אחד למדעי התרבות ומורה אחת לספרות לבין תלמידותיהם. האחד הוא **כמו אבלאר וכמו אלואיז** (2001) והאחר הוא **הנה אני מתחילה** (2003). הרומן האחד הוא פרי עטו של הסופר אברהם הפנר ובמרכזו יחסי האהבה הנרקמים בין הפרופסור למדעי התרבות יוסף טנא לבין תלמידתו הצעירה מרים נאמטי. הרומן האחר הוא פרי עטה של הסופרת יהודית קציר והוא עוסק ביחסי האהבה האסורה בין המורה לספרות מיכאלה ברג לבין תלמידתה בת ה-13 ריבי שנהר.

שכן, בספר **כמו אבלאר כמו אלואיז: רומאן אהבה ושני סיפורים**, נרקם הקשר הבלתי אפשרי מלכתחילה בין מרים נאמטי, תלמידה יתומה וענייה ממוצא פרסי, לבין פרופסור טנא, מרצה רווק תל אביבי ממוצא אשכנזי ובשנות החמישים לחייו, בהשפעת חליפת מכתבים ביניהם. במקרה של הרומן **הנה אני מתחילה** פורץ הרומן בין שתי הדמויות בעקבות התרשמותה של המורה מיכאלה ברג משיר יוצא דופן שכותבת תלמידתה ריבי שנהר, ובו היא מגלה אמפתיה כלפי דמותה של איזבל המקראית דווקא. זאת בשל אחריתה המרה. המורה נושקת לתלמידה כאות הערכה, וזו לעת ערב, בטרם שינה מהרהרת בינה לבין עצמה: "אני מנסה להבין איך השיר עורר בה התרגשות כזאת, אולי אפילו אהבה אליי, כאילו למילים שאני כותבת יש כוח משל עצמן, כוח מפיח של כישוף שאין לי עליו שום שליטה." (עמ' 112).

בשתי היצירות המילים גם מסייעות לגיבורים להתגלות זה בפני זה, להזין את אהבתם ולסמן את ייחודיותה. **בכמו אבלאר כמו אלואיז: רומאן אהבה ושני סיפורים**, יוסף טנא ומרים נאמטי מרבים מאוד לדבר ולכתוב זה לזה. יוסף טנא מלמד את אהובתו בשיעור, מדבר אליה בחלומותיו וכותב לה רזומה שבו חייו נפרשים באינטימיות בפניה. היא עצמה משאירה לו מכתבי אהבה מתחת לכר כדי ש"יהיה לך מה לירות בי זיקוקי די-נור" (עמ' 48). דהיינו כדי להטעין כך את אהבתו אליה, ודורשת ממנו שיכתוב לה מכתב שבו יציין בפשטות במאתיים עמודים כי הוא אוהב אותה (עמ' 64-65). שיאה של האהבה בין השניים מגיע עם יצירתה של לקסיקה פרטית משלה: במסע הרחק אי שם, מלמדת מרים נאמטי שבט דייגים נידח קרוא וכתוב בשפה פרטית שהיא יוצרת, ובמסגרתה המילה האהבה נכתבת באמצעות האותיות ט.נ.א - שם משפחתו של אהובה (עמ' 128). ברומן **הנה אני**

אל השפה התחתונה עד שיצלצלו בגופי תכשיטי השכל ואצמיד את שפתי אל שפתי האוקסימורון שלך" (משעול, 2003).

להווי ידוע כי פעולת ההוראה ניזונה ממילים. ממילים שמחליף המורה עם תלמידו, ולהפך. המחזה **פיגמליון** של ג'ורג' ברנרד שו מספר על אודות התאהבותו של המומחה לפונטיקה, המומחה למילים, פרופסור הנרי היגינס, באלייזה דוליטל, מוכרת הפרחים בעלת חיתוך הדיבור ההמוני, לאחר שלימד אותה לדבר כיאות כגברת והפך אותה לדעתנית מתמיד. שירה של המשוררת הישראלית אגי משעול 'ארוס פדגוגוס' נותן ביטוי לרעיון כי למילים יכולה להיות השפעה ארוטית על זה המקשיב להן. למקרא השיר אנו מתרשמים מנכונותה של הדוברת לתת לאהובה בעל השפתיים החושניות להמשיך ולומר את מילות המידאס שלו לתוך המיקרופון מעל לבמה, פעולה הקובעת את מרכזיותו בעבודה. כזכור, המלך מידאס מהמיתולוגיה היוונית התברך בכרכה (או בקללה) להפוך כל דבר שנגע בו לזהב. מאן שבהשפעת מילותיו של אהובה, מצלצל רגש השכל בדוברת כמו תכשיט והיא חווה חוויה אינטלקטואלית ונושקת לאחריה לאהובה.

במידה רבה לפנינו דוברת המודעת היטב לכוחה של המילה. מודעות זו מתבטאת אפוא בבחירתה להקשיב לאהובה כדי להימשך אליו מעצם מילותיו. ומצד אחר, למשוך אותו אליה מעצם פעולת הקשבתה, בהראותה לו כך מה רבה תשומת לבה אליו.

6. מה במילים מעורר אהבה?

אם כן, המילים מעוררות משיכה, תשוקה ואהבה. אך מה בהן מעורר זאת למעשה? זאת ועוד, מדוע בכלל סבורה הדוברת בשיר שיש בהן גם משום קללה? אולי בשל יכולת הפיתוי הטמונה בהן, שנולדה עוד מימי המקרא כשפיתתה הנחש את חווה בדבריו. או מפני היותן פעמים דברי חלקות כדי להשיג דבר הנאה. כבר בימי התרבות האלילית נודעה שירת הפיתוי. זוהי שירה השייכת למסורת שירי ה- Carpe diem ("תפוס את היום", או "אכול ושתה כי מחר נמות"). בשירים אלה הגבר משדל את אהובתו להתעלס איתו באהבים, "זמטיף באחזניה מחמאות ודברי איום מרומזים בדבר גזר דינו של החלוף" (שמיר, 2008, עמ' 9). זוהי שירת אהבה מצד תוכנה. אך שיר יכול להיתפס בפני עצמו כאובייקט "העושה אהבה". מובן כזה לרוב מוענק לשיר במסגרת זרם הסוריאליזם באמנות, שבו המילים מתנתקות מחוקי ההיגיון ונקשרות זו לזו מצד הקורא על בסיס התמסרות לאסוציאציות חופשיות (עמוסי, 1987).

מתחילה האוהבות אומרות זו לזו מילות אהבה, שנשאבות מתוך הספרות והשירה והמעניקות לה גוון מיתי. וכך, שרה מיכאלה ברג לאהובתה את מילות השיר "יפה שלי, את יחידה ומכושפה שלי, מצאת השחר עד לבוא לילי, אוהב אותך, אוהב עדיין" (עמ' 217), שיר פרי עטו של ז'אק ברל בתרגומה העברי של נעמי שמר.

ממאפיין אחרון זה של האהבה המתוארת נגזר גם ההכשר לקיומה שמקבלים האוהבים מיצירות אהבה אחרות בספרות. **כמו אלואיז: רומאן אהבה בשני סיפורים** נשאב הדבר מסיפור האהבה מימי הביניים בין המורה והפילוסוף הצרפתי פייר אבלר לבין תלמידתו הצעירה ממנו אלואיז, סיפור שנפרש בחליפת מכתבים בין השניים ובא אל סופו המר עם הגליית השניים אל תחומי של מנזר שבו מצאו את מותם. **בנה אני מתחילה** הוא נשאב במידת מה מהסיפור 'נעימה ששון' כותבת שירים' פרי עטה של עמליה כהנא כרמון, סיפור על אודות נערה ירושלמית המאוהבת אף היא במורה שלה לספרות, שמיכאלה ברג מלמדת אותו באחד משיעוריה.

סיכום

מהדברים עולה אפוא הקיום הטקסטואלי בעיקר שיש לאהבה הרומנטית המתוארת בשני הרומנים, והיותה מין יצירה מופרכת ובדיונית בפני עצמה. מה שיכול להסביר מדוע מיכאלה ברג, באחת מפגישות האהבה עם אהובתה, שואלת אותה בתמיחה מופלאה: "מאיזה סיפור-אגדה הגעת אליי, תגידי, את באמת באמת קיימת, או שאני רק חולמת אותך?" (עמ' 127).

מטבע הדברים לא הסתיים אף באחד מהרומנים סיפור האהבה בסוף טוב ובאחרית מלכת לצמדי האוהבים. עם זאת, ראוי שנזכור כי גיבורותיהם חוו מהפך ושינוי בחייהן. לייזה דוליטל נהייתה לגברת רהוטה לכל דבר, מרים נאמטי זכתה לטייל בעולם והפכה לאדם משכיל ולמדן כמו אהובה, וריבי שנהר לימים נעשתה לסופרת. אולי משום שחשו צורך למלא בתוכן כלשהו את החלל שפערה אהבתן המנותקת מהמציאות. ואולי משום שאהבה נדירה בסוגה שחוו הגיבורות, שמבוססת על המילה שעמה נברא כידוע העולם - הצליחה במסגרתה לברוא גם אותן. הן למדו באמצעותה על ייחודן ובאמצעות כוח היצירה הטמון בה, יכלו מעתה לבטא ייחוד זה. או כפי שציינה ריבי שנהר בפני אהובתה המורה לספרות: "[...] הרית אותי מחדש וילדת אותי וגידלת אותי [...]" (עמ' 256).

מקורות

- ברגמן, ס. (1994). **דרכיה של האהבה: סיפור החיפוש האנושי אחר סוד האהבה**, תל אביב: הוצאת ספרית פועלים, תרגום: קטן בן ציון, ד. בוקובה, ג. (2010). "ארוס בהקשר החינוכי", **מעוף ומעשה**, 13, עמ' 207-195.
- הפנר, א. (2001). **כמו אבלאר כמו אלואיז: רומאן אהבה ושני סיפורים**, תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- משעול, א. (2003). "ארוס פדגוגוס", **הארץ**, מוסף תרבות וספרות, 5.8.2008, עמ' 1.
- פרום, א. (2001). **אמנות האהבה**, לוד: הוצאת מחברות לספרות, תרגום: לוי, ד.
- סטרנברג, ר. (2003). **החץ של קופידון: פסיכולוגיה של אהבה**, תל אביב: הוצאת אריה ניר, תרגום: מכאלי, א.
- עמוסי, ר. (1987). "המילים עושות אהבה", **מאזניים**, ס"א (7-8), עמ' 50-48.
- קציר, י. (2003). **הנה אני מתחילה**, בני ברק: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- שמיר, ז. (2008). **המייית ים: שירת האהבה האירופית והספרות העברית**, תל אביב: הוצאת ספרא והוצאת הקיבוץ המאוחד.
- Buber, M (1958). *I and Thou* (R. G. Smith, Trans.), New York: Scribner.